

I skuggan av konstnärlig verksamhet

TEXT: AKCG

Akcg: agorafobi/agorafobia/agoraphobia

Renovräkningar har pågått under hela vår livstid. Stadsdelar har rivits och ersatts av nya. Klarakvarteren i Stockholms centrala delar har raserats och gett plats åt banker, kontor och ett stort kulturhus. Tidningsredaktioner, författare, journalister, poeter, konstnärer och alla andra hyresgäster, har flyttat till andra orter: Norsborg, Akalla, Husby, Hallonbergen. Gemenskaper har splittrats. Det har rört sig om ett slags omvänt förhållande mellan staten, finanserna och efterkrigstidens kulturarbetare, jämfört med den relation som nyliberala politiker och stadsplanerare idag vill se i sitt upphöjande av den så kallade kreativa klassen. Dagens hyllande av kreativitet och konstnärlig entreprenörskraft bör därför ses som en integrerad del av stadens förändring. Ett historiskt exempel på denna relation är kopplingen mellan Situationisterna, Pontus Hultén, Kulturhuset i Stockholm och Centre Pompidou.

Istället för att sätta konstnärerna i centrum fick stockholmarna Sergels torg och Kulturhuset i utbyte. 1971 invigdes Kulturhuset och fungerade då som provisoriskt riksdagshus för att först 1974 förvandlas till vad det är idag. En liknande förändring skedde med Hallarna i Paris. Hallarna var marknadsplatser i ett vindlande medeltidskvarter. De var skitiga och brokiga, men de var en symbol för det folkliga och organiskt byggda. Nu revs de och parisarna fick istället ett shoppingcenter och ett stenkast därifrån, nationalmuseet Centre Pompidou som öppnade 1977. Den svenske museimannen Pontus Hultén, chef för Moderna museet 1960-1973 hade varit med i arbetet med Kulturhuset i Stockholm och fick 1974 uppdraget att planera bygget av Centre Pompidou. Situationisterna hade länge kämpat för att bevara Hallarna, när Pompidou stod klart ställdes deras verksamhet ut som konst i samma byggnad. Situationisterna trotsade den industriella, rationella funkisen och frågade vilken stad vi verkligen ville ha? Samtal mellan dem och Henri Lefebvre ledde 1968 till texten *Le Droit à la ville (Staden som rättighet)*, som ligger till grund för vår tids diskussioner kring stadskamp och gentrifiering. Detta är alltså ett exempel på både konstens intrikata relation till faktiska förändringar av staden, och till motståndet mot förändring utan verklig demokratisk process.

Den så kallade haussmaniseringen av Paris inspirerade många krafter i USA och är en av föregångarna i uppbyggandet av ett modernt samhälle med hjälp av Fordismens produktions tänkande och dess yttersta symbol och produkt – bilen. Den idén fick även Stockholm en slev av då Söderledens drogs rakt igenom Södermalm och Gamla stan. Sveavägen klipptes på 1970-talet av av Kulturhuset och konstnären Edwin Öhrströms fontän. Snart har vi förbifart Stockholm och Citybanan som kommer att omforma Stockholm för överskådlig framtid. 1% till konsten förstås. Idag, 2013, sker utförsäljningar av hela bostadsområden till riskkapitalister eller Ikea, mot de boendes uttalade vilja. Så håller maktmanifestationerna på. Vägar ska dras. Olja ska pumpas upp. Malm ska brytas. Kiruna ska flyttas. Pengar ska investeras. Vinster ska ackumuleras. Sorteringar ska utföras. Det genomgående är de styrandes självpåtagna rätt att riva och vräka dem med osäkra liv.

Vad vi sällan pratar om i dessa sammanhang är hur kulturen idag används i instrumentellt syfte för att tvinga folk att flytta på sig. Men hur sker det?

Vi befinner oss just nu mitt i en process där en så kallad stadsomvandling sker. Orten vi verkar i är Hökarängen, söder om Stockholms innerstad. Där har ett så kallat kluster – *ett konstkluster* – skapats, uppifrån. Detta är inget vi konstnärer har bett om. Vi hyr ateljéer där, men nu har vi också blivit inhägnade i detta konstkluster, en konstruerad gemenskap, vi inte valt själva. Som om det arbete var och en av oss utför i våra lokaler, i sig inte är tillräckligt. Konstnärerna, som ofta härdränats i att agera som superindividualister, avläses i ett kluster som en flock. Ensamma, men tillsammans. Konstnärernas närvaro är något som det kapitaliseras på i marknadsföringen av området. Sedan den dagen vi flyttade in i vår ateljé i Hökarängen, har vi handskats med ett tillsynes olösligt dilemma. Vi behövde en billig lokal att arbeta i, som så många andra kulturutövare. Vi fick en fin arbetsplats tyckte vi. Snart märkte vi att lokalen inte var förberedd för verksamheten och den drabbades av diverse vatten- och fuktskador. Vi fick mycket att tänka på. Vi förstod snart att vi inte bara var del i ett kluster utan också att vi hamnat i klistret. Vilka krafter spelar vi i händerna i detta nu och vad är vi egentligen med om?

När stadsdelar fylls av konstnärer och kulturellt kapital, för att sätta en plats på kartan, har det ofta lett till att det blir omöjligt för både de som bott i området i flera decennier och många av konstnärerna själva, att stanna kvar, eftersom kostnaderna för bostäder och lokaler ökar i takt med attraktiviteten. Betyder det att vi konstnärer medvetet och krasst kapitulerar inför den globala ekonomins ständiga jakt på högre profit, i utbyte mot, till en början, låga hyror och att vi accepterar att flytta runt och samtidigt dra med oss övriga hyresgäster i omflyttningen? Eller blundar vi och gör oss till oskyldiga offer i detta spel? Enligt Engels, så var bostadsfrågan helt enkelt ett sätt att lägga ut en dimridå, framför det faktum att denna fråga är ett följdproblem av det system som kallas kapitalism. Han beskriver i sin polemiska text *I bostadsfrågan* från 1873, att den borgerliga lösningen av just nämnda bostadsfråga, skulle vara att arbetaren äger sin bostad. En idé som plockades upp av Margaret Thatcher på 80-talet, för att få människor att börja tänka som ägare och rösta på Tories, genom att erbjuda dem att köpa sina hyresrätter. Vilken roll antas vi konstnärer spela i detta system, frågar vi oss själva? Kan vi lyfta blicken och se den stora bilden och de lokala följderna?

Det här är ingen ny diskussion och gentrifiering ingen ny metod, men den har förfinats och instrumentet har skärpts. Konstnärer deltar på olika sätt i flera stadsförnyelseprocesser och stadsplanediskussioner, men också i helt andra samtal och kamper som förs om våra förändrade livsvillkor, på olika platser och i olika grupper i staden. Samtidigt är de så kallade boendedialogerna, som mest verkar vara ytterligare en dimridå vad gäller det demokratiska innehållet, i full gång runt omkring oss. Hur kopplar vi, som agerar i detta konstfält, ihop

allt vi lärt oss tala om i termer av kognitariat, prekariat och den affektiva respektive kreativa industrin? Hur kan vi agera? Vi ser att konstnärerna *både* kan vara kritiska röster *och* medspelare. Med anledning av att vi har vår ateljé i Hökarängen sedan 2011 har vi översköljts av frågor om konstklustret och gentrifiering, från både boende, kollegor, journalister och kulturgeografer. Vi är ju ofta där. Vi har vår vardag där. Vi träffar människor dagligen som bor och kanske har bott länge i Hökarängen. Den nya ansamlingen av konstnärer ger oss alla en möjlighet att tala med varandra om hur vår närvaro påverkar Hökarängen. Det finns ingen konsensus mellan oss konstnärer om vår position i relation till bostadsbolagen, Stockholms stads fastighetspolitik, kulturpolitiken och de som bor och verkar på orten. Vi, akcg, upplever gentrifieringen och vår egen roll i denna som problematisk men vi lär oss ständigt något om hur denna maskin fungerar. Vad händer då med vår självuppfattning när någon annan, uppifrån, försöker definiera vad konstnärerna gör, vilka vi är och varför vi är där vi är? Om vi blottlägger orsakerna till dilemmat finns det kanske en möjlighet att skapa ett visst utrymme bortom en allt starkare alienation?

En appropriering av konstnärlig aktivitet pågår. I näringslivets syn på konsten som en råvara för ekonomisk tillväxt och genom dess koppling till konstsystemet ingår att osynliggöra vissa delar av fältet. Det gäller ofta de bakomliggande ekonomiska intressen som styr till exempel så kallade stadsutvecklingsprojekt. För att bevara den dyrbara magin runt konsten krävs olika avancerade förvandlingsnummer som döljer transaktionerna. I en klustersituation består denna föreställning av att agera *som om* det alltid är vi, konstnärerna själva, som startar upp sammanhangen, grupperna och ställen. Det är beprövade metoder som lägger ut mer dimma runt arbete, pengar och beroenden. Det ena leder till det andra och på lite håll kan det vara svårt att se någon skillnad från ett mer självständigt agerande. Det finns förväntningar om gemensamma öppningar, utställningsprojekt m.m. Dessa sker som genom ett trollslag. Vi har faktiskt hört en person säga att ”det vackraste är om ni gör det själva!”. Så se upp! Varifrån kommer initiativen egentligen? Vi tycker att det spelar roll.

Kopplingen mellan konsten, konstnärer, fastighetsägare och det privata näringslivet, blir ännu starkare. Vi har att förhålla oss till en alltmer avreglerad marknad. Kravet på en breddad finansiering, nationellt och från den politiska makten i stadshuset, där kulturborgarrådet i Stockholm också är fastighetsborgarråd, känns oförblommerat styrande. Det är på sin plats att synliggöra effekterna av dessa allianser och hur de manifesteras i olika orter. Idag krattas manegen uppifrån och i utbyte mot till exempel låga ateljéhyror, finns mer eller mindre uttalade förväntningar, om än inte direkt påbudna så ändå önskvärda resultat, i form av aktivitet, delaktighet och publik verksamhet. Vi lär oss, hands on, att ingenting är gratis. Vi betalar ett pris för ett slags dold sponsring, där vi deltar i något som ska betala sig. Vilket det också gör, för fastighetsägarna och i det här fallet koncernen Stockholms Stadshus AB. Kulturen och konsten som en motor för ett Stockholm i världsklass. Men i skuggan av t.ex. konstnärlig aktivitet sker en omflyttning och utförsäljning av fastighetsbestånd. Sedan Riksgropen efter Klarakvarteren och hålet efter Hallarna har verktygen förfinat. Vi hör ekon från diskussionen i kölvattnet efter gentrifieringen av Lower East Side i New York på 1980-talet eller från Hamburgs hamnkvarter 2009²

I Hökarängen har allt fler lokal innehavare fått flytta på sig. Ibland erbjöds andra, mindre attraktiva lokaler avsedda för bland annat lager. I början lät det som en konstruktiv strategi att aktivera lokaler som var igenbommade, gallerförsedda och tysta. När skyltar från tidigt 1950-tal reparerades ingavs en känsla av att detta var ett bostadsföretag som tog ansvar för sina bostäder, för de boendes skull. Många tänkte nog ”detta kan inte vara fel”. Men idag känns dessa åtgärder program-

matiska, styrande och tvingande. Den varsamma och omhändertagande värden har bytt skepnad och fot. Det gick snabbt. Allt fler kreativa entreprenörer med events i sikte dyker upp. Filmer och TV-serier spelas in. Hökarängen som fond. Vi blir statister i ett skådespel. The tipping point är nådd. Spektakel som dimma. Konst överkill, men vart leder det? Nu vet vi att allt ingår i planen som kallas *Vision 2030*³. I dessa styrdokument beskrivs hur städers, exempelvis Stockholms, konkurrenskraft ska förstärkas med tematiska kluster. Satsningen i Hökarängen kallas *hållbar*, och fokus ligger förutom på konst och kultur, på miljö och ungdom. Kulturen och konsten som en del i lanseringen av staden som varumärket Stockholm – The Capital of Scandinavia!

Inte långt ifrån kreativa kluster sker en omflyttning och utförsäljning av fastighetsbestånd. Hyror höjs. De bostadsbolag som tidigare var allmännyttiga och icke vinstdrivande håller just nu på att omformera sig. De delar upp stadsdelarna mellan sig och får större sammanhängande bestånd. Allt detta varslar om möjliga stora utförsäljningar. IKEA, eller Ikano Bostäder, har sedan 2008 förvärvat fastigheter i bland annat i Högdalen och Rågsved. 2012 sålde Svenska Bostäder 1 172 hyreslägenheter till Ikano Bostäder. Svenska Bostäder satsar också på kultur! Här är ett citat från hemsidan:

Teaterpjäsen Livets Teater visar Svenska Bostäders hyresrätter i Annedal. Människan i fokus, skratt och scener ur livet är mottot för Svenska Bostäders hållbara och klimatsmarta visningslägenheter i nybyggda Annedal. Regissören Pontus Ströbaek har låtit manus möta design av välkända inredarna Isabelle McAllister, Jens Fager och designduon TAF/Gabriella Gustafson & Mattias Ståhlbom. Allt komponerat till en folklig humorpjäs som visas upp som ”Livets Teater” under Annedal2012 Boutställning, 16-26 augusti. Föreställningen är öppen för allmänheten.⁴

2014 är ett valår som troligtvis kommer att accelerera de processer som redan är igång, vad gäller utförsäljningar och privatisering av det som är kvar av det gemensamt ägda. Vi identifierar oss med de som bor i Hökarängen. Vi är hyresgäster i dubbel bemärkelse eftersom vi också bor i hyresrätter, om än i andra stadsdelar. Vilken stad vill vi leva i? Om boende i Hökarängen säger att de är oroad e av utvecklingen, om de är oroliga huruvida de kommer ha råd att bo kvar eller ej, vill vi inte, i vår roll som konstnärer, vända bort blicken. Vi tror

att alla som har tagit steget att flytta sin verksamhet till platser som t.ex. Hökarängen (det inkluderar naturligtvis oss själva, akcg) har fått en möjlighet att fundera över ett och annat. Hur kan frågan om staden som rättighet organiseras och politiseras igen? Låga ateljéhyror är en möjlighet att fortsätta verka i Stockholm. Det är bra. Men det finns många som är i behov av, inte bara lägre lokalhyror, utan också en allmännytta utan vinstintresse, som tillhandahåller hyresrätter till rimliga kostnader. Utan att för den skull införa *social housing*⁵ i Sverige . Idag måste, unga som gamla, omflytta sig ut ur storstadsområdena. Vi vill som konstnärer inte vara del i en process där olika grupper ställs mot varandra. Det skymmer sikten för var ansvaret för denna politik ligger. Som Mukhtar-Landgren, Dalia och Grelsson Almqvist skriver i senaste numret av tidskriften *Fronesis*:

Varken utförsäljningar, hyreshöjningar, social polarisering eller utbildningar sker obemärkt, och även om den övergripande bostadspolitiska nyliberaliseringen... varit en tyst revolution, så uppmärksammar olika sociala rörelser i dag konsekvenserna av den politik som förs, och den politik som inte förs. När en fråga politiseras öppnas också möjligheterna att ställa krav på samhället. Idag förutsätter en sådan politisering dock ett övergripande perspektivskifte, från en politik som ser bostaden som ett individuellt livsprojekt – och hemlöshet som ett individuellt misslyckande – till en politik som i stället ser bostaden som en social rättighet.⁶

Kanske är det vårt privilegium, konstnärskapet, som ibland skapar blinda fläckar. Konstvärlden är en rik och delvis förblindad värld, vilket inte alltid gäller själva konstnären som ofta försörjer sig på olika extrajobb och arbetar långt över 40 timmar per vecka för att överhuvudtaget ha råd att verka som konstnär. Vi tror att vi har mycket att lära av lokalt förankrade grupper som Injera, SiFav, Megafonen, Pantrarna, Prekariatet, Stadskampsveckan, Allt åt alla, Motkraft, Planka.nu. Det är de som borde bjudas in för att föreläsa på konferenser och seminarier om stadsutveckling på institutioner som Arkitekturmuseet. Ett forum för möten och diskussioner med förebilder som Instituto Pólis och Fórum Centro Vivo i São Paulo, Brasilien skulle vara en möjlig väg att på allvar ta tag i dessa frågor. FCV skriver att de vill verka för att ”*sammanlänka alla personer och organisationer som kämpar för rätten att få bo kvar i centrum och göra det till*

en bättre och mer demokratisk plats.” Forumet har samlat grupper och föreningar, konstnärer och teatergrupper sedan början av 2000-talet.

När ord som demokrati, hållbarhet och dialog förlorar sina verkliga innehåll, ja då ökar spänningarna. Vi tror fortfarande på en stark allmännytta! Vi tror fortfarande på dialog, men den ska vara på riktigt och i stadsbornas intressen. Vi tror fortfarande på att staden kan räddas från den styrning som långsamt kväver det liv och den folklighet som kommunikationsbyråer försöker sälja som om det vore varor. Vi är så mycket mer än konsumenter. Vi tror också att konst är något som ska stödjas av offentliga medel, det vill säga av oss alla – annars riskerar vi att hamna i en museal disneyfierad turisttillvaro. I en sådan värld är vi alla förlorare. ×

^[1] Döpt efter Frankrikes president (1969-974).
^[2] Om Lower East Side se: The Fine Art of Gentrification av Rosalyn Deutsche och Cara Gendel Ryan www.abcnorio.org/about/history/fine_art.html (2013-08-11). Om Hamburg se: alarmsthlm.com/2010/02/23/434/ (2013-08-11).

^[3] www.stockholm.se/vision2030, Stockholms stads långsiktiga vision för Stockholms utveckling från 2007.

^[4] www.svenskabostader.se/sv/Om-oss/Pressrum/Pressmeddelanden/ (2013-08-11).

^[5] 2005 skriver hyresgästföreningen: ”Hyresbostäder i Sverige – ett unikt system. Den svenska bostadsmarknaden består av ca 4,4 miljoner hushåll. 43 % av hushållen bor i hyresbostäder, 15 % i kooperativ eller gemensamt ägda fastigheter och 42 % är egnahemsägare. Hyressektorn skiljer sig från övriga Europa på två sätt: det finns ingen social housing och det finns ingen hyresreglering. Trots detta, hyr ett av fem hushåll ett offentligt ägt hem och det finns ett hyrestak. Sverige har bostadsbolag som ägs och drivs av lokala kommuner som allmännyttiga. För närvarande finns det cirka 800 000 lägenheter i 320 kommunalt ägda allmännyttiga bolag och ungefär vart femte hushåll hyr dessa bostäder. Dessa allmännyttiga bolag drivs huvudsakligen för att garantera att alla har tillgång till bostad och inte för att ge vinst till sina ägare. Tanken är i stort sett densamma som ligger till grund för social housing i Storbritannien, logement sociale i Frankrike och Sozialwohnung i Tyskland och de kom alla till vid ungefär samma tid. De svenska allmännyttiga bostadsföretagen skiljer sig på ett avgörande sätt från sin Europeiska motsvarighet: de allmännyttiga bostadsföretagen i Sverige har ingen övre inkomstgräns för den som vill hyra en lägenhet. Tvärtom, är tanken att både rika och fattiga kan bo i samma hyresfastighet. Detta förstärker den sociala sammanhållningen och motverkar segregation. Samtidigt har de allmännyttiga bostadsföretagen ett särskilt ansvar att tillhandahålla bostäder för dem som saknar medel för att köpa en bostad eller som inte kan få en hyresrätt i någon annan typ av hyresbostäder. Trots detta har de allmännyttiga bostadsföretagen samma skattestatus och skyldigheter som privatägda bostadsbolag. De allmännyttiga bostadsföretagen drivs med utgångspunkten att täcka kostnaderna. Detta innebär att de kommunala ägarna inte har rätt att ta ut mer än en rimlig ränta på den kapitalfinansiering som tillhandahålls av kommunen. I allmänhet är beloppet ganska begränsat, de allmännyttiga bostadsbolagen har finansierats främst genom statliga subventioner och hyresintäkter. Dessa allmännyttiga bostadsbolag är populära bland svenskarna och studier har visat att hyresgäster i dessa bolag är mer nöjda med sina hyresvärdar än de som har privata hyresvärdar. Hyresnivån är trots detta lägre i allmännyttiga bostadsbolag än i den privata hyressektorn.” A unique set up_2005.pdf Swedish Union of Tenants. (2010-11-26).

^[6] Sedan detta skrevs 2005 har stora förändringar skett. Det har tidigare funnits en bred majoritet mot det som kallas ”social housing” i Sverige. 2008 dras modellen, med de kommunala bostadsföretagens hyresnormerande roll, inför rätta i EU-domstolen.

^[7] ”Upprinnelsen till de nu genomförda förändringarna är att Fastighetsägarna genom EPF, EuropeanProperty Federation, anmälde svenska staten till EU-kommissionen för att de ansåg att kommunala bostadsbolag får sådana konkurrenssnedvridande stöd av kommunerna, att de gynnas på bekostnad av de privata bostadsföretagen. Utredningen redovisade sitt uppdrag i betänkandet EU, allmännyttan och hyrorna (SOU 2008:38). Utredningens två förslag till reglering fick omfattande kritik från remissinstanserna.” Ny lag om kommunala bostadsaktiebolag m.m., Cirkulär 10:66, Diarienummer 10/5508, Sveriges kommuner och landsting, 2010-11-03

^[8] Med ”konkurrenssnedvridande stöd” menade man de kommunala bostadsbolagens självkostnadsprincip.

^[9] Mukhtar-Landgren, Dalia och Grelsson Almqvist, ”Det affärsmässiga hemmet”, Fronesis, nr 42-43, Bostaden och hemmet, 2013, s. 23.

^[10] ” Polis – Institutet för studier, utbildning och rådgivning i socialpolitik – är en icke-statlig organisation som är verksam i hela Brasilien. Den ingår som en icke vinstdrivande, partipolitiskt obunden och pluralistisk organisation i civilsamhället och betraktas av de styrande politikerna på delstatlig och federal nivå som en samhällsservice. Sedan grundandet 1987 har den varit intimt förknippad med frågor relaterade till städer och aktiviteter inom områden som offentliga program och lokal utveckling. Medborgarrätten, som ett demokratiskt mål, är den grundidé som sammanbinder de olika aktiviteterna som syftar till att skapa städer som är rättvisa, hållbara och demokratiska.” http://www.polis.org.br/o_que_e_o_polis_en.asp (2010-12-18)

^[11] Fórum Centro Vivo. http://centrovivo.org/ (2010-12-18)